

Piotr Długosz

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

 <https://orcid.org/0000-0002-4875-2039>

 piotr.dlugosz@up.krakow.pl

KONDYCJA UCZNIÓW POWRACAJĄCYCH DO SZKÓŁ PO ZDALNEJ EDUKACJI. PRZYPADEK POLSKI I UKRAINY

THE CONDITION OF STUDENTS RETURNING TO SCHOOLS AFTER DISTANCE EDUCATION. THE CASES OF POLAND AND UKRAINE

DOI: 10.24917/ycee.2021.12.34-42

Abstrakt:

Artykuł prezentuje wyniki badań nad skutkami zdalnej edukacji wśród polskich i ukraińskich uczniów. Badania miały na celu pokazanie, w jakich warunkach była prowadzona zdalna edukacja w roku szkolnym 2020/2021. Kolejnym celem było zdiagnozowanie edukacyjnych, społecznych i psychologicznych konsekwencji. Do badań została wykorzystana metoda sondażu reprezentatywnego realizowanego techniką CAPI na próbie 1000 uczniów w Polsce i 1022 na Ukrainie. Wyniki pokazały, że uczniowie negatywnie ocenili zdalną edukację. Doprowadziła ona do powstania straty edukacyjnej, pojawienia się negatywnych nawyków utrudniających powrót do tradycyjnej edukacji, powstania obciążeń psychicznych i pogorszenia ogólnej kondycji zdrowotnej.

Słowa kluczowe: zdalna edukacja, strata edukacyjna, sondaż reprezentatywny, Polska, Ukraina.

Abstract:

The article presents the results of research into the effects of distance education among Polish and Ukrainian students. The study aims to show the conditions in which distance education was carried out in the school year 2020/2021. Yet another aim of the paper is to diagnose educational, social and psychological consequences of distance education. The research was conducted on a sample of 1000 respondents in Poland and 1022 respondents in Ukraine with the use of a representative survey method, which were computer-assisted personal interviews (CAPI). The results of research indicate that distance education was evaluated negatively by the respondents. It has led to learning losses and the occurrence of bad habits, which make the return to regular education more difficult. It has also created mental burdens and resulted in a general deterioration of health.

Keywords: distance education, learning loss, representative survey, Poland, Ukraine.

1. Wprowadzenie

Niemalże od samego początku wprowadzenia zdalnej edukacji ruszyły badania, które pokazywały, jak ona wygląda w obu krajach

(Długosz, 2020; Długosz i in. 2020). Większość (o ile nie wszystkie) ze zrealizowanych badań nad zdalną edukacją była wykonana za pomocą sondażów online (CAWI) (Makaruk i in. 2020; Ptaszek i in. 2020; Plebańska i in. 2020; Buchner,

Wierzbicka, 2020). Pojawiły się też analizy jakościowe pozwalające na uzyskanie wglądu w to, co się działo w domach uczniów, nauczycieli w trakcie zdalnej edukacji (Długosz, 2020; Zapora, 2021).

Tak długi okres (w obu krajach ok. półtora roku) pozostawania poza tradycyjnym nauczaniem mógł się negatywnie odbić na kondycji psychofizycznej uczniów, na co wskazują badania realizowane w Polsce i wielu innych krajach (Bigaj, Dębski, 2020; Buchner i in. 2020; Loades i in. 2020; Najmul, Yukun, 2020). Z prowadzonych metaanaliz wynika, że na całym świecie w czasie lockdownu uczniowie często doświadczali dystresu psychologicznego (Yue i in. 2020). Na podstawie wielu badań można stwierdzić, że zdalne nauczanie wraz z izolacją społeczną wywołują wiele negatywnych skutków psychospołecznych. Dodatkowo wiele raportów wskazuje, że doszło do przeciążenia poznawczego, motywacyjnego w czasie zdalnej edukacji i pojawiły się symptomy wypalenia edukacyjnego (Mheidly i in. 2020). Dodatkowo młodzież starsza i młodsza może być obciążona negatywnymi skutkami utraty pracy przez rodziców, pogarszającą się sytuacją materialną, narastającymi konfliktami i przemocą domową (Lei, Klopach, 2020).

Ponadto szacuje się, że w wyniku zdalnego nauczania uczniowie mogli mniej się nauczyć niż w trakcie tradycyjnej edukacji. Według szacunków Banku Światowego uczniowie opanowali o 60–70% mniej wiedzy, niż to było możliwe w trakcie tradycyjnej nauki (*Balansing...*, 2020). Z badań realizowanych wśród niemieckich rodziców wynika, że zamknięcie szkół doprowadziło do skrócenia czasu nauki uczniów o połowę (z 7,4 h dziennie do 3,6 h) (Grewenig i in. 2021). Badania dowodzą, że uczniowie mniej czasu poświęcają na naukę, co skutkuje niższą wiedzą szkolną (Scheerens, 2016).

O ile sporo jest analiz pokazujących psychiczne skutki zdalnego nauczania wśród uczniów, o tyle brakuje wiedzy opartej na dowodach na temat barier mogących się pojawić trakcie powrotu uczniów do szkoły. O mogących wystąpić zagrożeniach mówią wyniki badań realizowanych

w różnych krajach po klęskach żywiołowych. Tam zaobserwowano problemy z interakcjami w szkole oraz koncentracją i pamięcią u uczniów (Gibbs i in. 2019). Są też badania realizowane w Polsce wśród nastolatków po pierwszym lockdownie w 2020 roku i wskazują one, że wzrósł u uczniów poziom lęku i depresji oraz nastąpiły problemy w kontaktach z nauczycielami, rówieśnikami i rodzicami (Woźniak-Prus, 2020). Powstały również opracowania teoretyczne, które wskazują, że podczas powrotu do szkoły młodszych uczniów może się pojawić niechęć wyjścia dziecka z domu do szkoły, pogorszenie ocen, pogorszenie koncentracji i uwagi, napięcie zarówno to emocjonalne, jak i fizyczne, kłopoty ze snem, unikanie rówieśników (Gibbs i in. 2019; *Jak wspierać...*, 2020). Doniesienia badaczy pokazują też, że psychologiczne skutki pandemii mogą się długo utrzymywać w społeczeństwie (miesiącami, a nawet latami) (Brooks i in. 2020).

Ponadto warto dodać, że sam powrót do szkoły nawet w warunkach normalnych wywołuje wiele problemów psychospołecznych, o czym pisze wielu badaczy (Wong i in. 2018). Przejście do innej szkoły czy powroty po długiej przerwie wywołują lęk, stres, strach przed zwiększonym obciążeniem zajęciami, relacjami społecznymi. Wskazano też czynniki ryzyka zwiększające nieprzystosowanie w czasie powrotu uczniów do placówek edukacyjnych. Zaobserwowano, że młodzież, która może mieć słabe umiejętności akademickie, niższy statusu społeczny, należy do grup marginalizowanych, będzie narażona na ryzyko problemów z readaptacją (Ewans i in. 2018).

Podsumowując, należy stwierdzić, iż długi okres przebywania uczniów poza szkołą w warunkach edukacji zdalnej może skutkować wieloma dysfunkcjami w czasie powrotu uczniów do tradycyjnej nauki. Referowane w niniejszym tekście badania mają na celu diagnozę kondycji psychospołecznej uczniów w przeddzień ich powrotu do szkoły.

Prowadzone analizy mają dać odpowiedź na temat tego, w jaki sposób przebiegała zdalna

edukacja w jej drugiej fazie, czyli roku szkolnym 2020/2021. Czy w obu krajach młodzież podobnie ocenia jej realizację? Czy wraz z powrotem do szkoły mogą się pojawić problemy utrudniające funkcjonowanie uczniów w tradycyjnym nauczaniu? Warto podkreślić, że prezentowane wyniki pochodzą z reprezentatywnych badań realizowanych po raz pierwszy w obu krajach wśród młodzieży.

2. Metodologia badań

Celem realizowanych badań była diagnoza barier utrudniających powrót uczniów do szkoły we wrześniu 2021 roku. Badania były prowadzone w ramach projektu sfinansowanego przez NAWA, który dotyczył identyfikacji barier pojawiających się podczas powrotu do szkoły wśród uczniów w Polsce oraz na Ukrainie¹. W związku z tym, że wszystkie realizowane do tej pory badania nad zdalną edukacją wykorzystywały metodologię sondażów online, niniejsze badania były pomyślane jako badania reprezentatywne. Od samego początku zakładaliśmy, że tylko dokładny pomiar wykonany na terenie całego kraju, wśród różnych klas i grup uczniów pozwoli nam się przybliżyć do prawdy na temat skutków zdalnej edukacji. Stąd padł wybór na metodę sondażu realizowanego za pomocą indywidualnych wywiadów wspomaganymi komputerowo (CAPI). Próba do badań była dobierana metodą losowo-warstwową z uwzględnieniem takich kryteriów jak dochód gospodarstwa domowego i miejsce zamieszkania.

W Polsce zrealizowano 1000 wywiadów, na Ukrainie – 1022. Próba była ważona, aby uwzględnić proporcje płci, typu szkoły. W Polsce badaniami objęto uczniów od 5 do 8 klasy w szkole podstawowej oraz od 1 do 4 klasy w szkole średniej. Na Ukrainie w związku z inną strukturą szkolnictwa byli badani uczniowie od 5 do 11 klasy.

¹ Artykuł został napisany na podstawie badań sfinansowanych z Grantu Interwencyjnego NAWA pt. *Identification of barriers hindering the Ukrainian and Polish students' return to schools*. BPN/GIN/2021/1/00012/DEC/1.

3. Analiza wyników badań

3.1. Charakterystyka badanej zbiorowości

W tabeli 1 została zaprezentowana charakterystyka próby badawczej. Na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, że w obu krajach uwzględnione zostały proporcje płci po połowie. Większość respondentów ocenia sytuację materialną swoich rodzin jako dobrą. Przy czym widać różnice między polską a ukraińską młodzieżą, gdzie ta ostatnia częściej wskazuje na gorsze warunki materialne. W badanej próbie została odzwierciedlona struktura miejsca zamieszkania: więcej uczniów zamieszkuje w miastach niż na wsi. Uczniowie najczęściej wywodzą się z rodzin o średnim statusie społecznym. Był on mierzony wykształceniem rodziców, miejscem ich pracy i oceną sytuacji materialnej. Wyniki wskazują też na dominację u respondentów średniego kapitału kulturowego mierzonego liczbą książek w domu.

Tabela 1.
Cechy demo-społeczne badanej zbiorowości

		Polska, n=1000	Ukraina, n=1022
Wiek		M=14.65	M=13.46
		SD=2,35 10-19	SD= 2.34 10-18
Płeć	Dziewczęta	50	49
	Chłopcy	50	51
Ocena sytuacji materialnej	Zła	9	33
	Średnia	61	57
	Dobra	30	10
Miejsce zamieszkania	Miasto	41	32
	Wieś	59	68
Status społeczny	Niski	21	23
	Średni	66	60
	Wysoki	12	17
Liczba książek	0-25	31	33
	26-200	62	61
	Ponad 200	6	6

Z porównania obu grup wynika, iż sytuacja młodzieży szkolnej w Polsce i na Ukrainie jest podobna. Różnica pojawia się w ocenie warunków ekonomicznych gospodarstw domowych na niekorzyść ukraińskich respondentów.

3.2. Techniczny dostęp do edukacji online

Większość uczniów nie miała technicznych problemów z uczestnictwem w lekcjach online. Na poziom wyposażenia w urządzenia techniczne umożliwiające pełny dostęp do lekcji online wskazało w Polsce 94%, na Ukrainie 86%.

Biorąc pod uwagę warunki techniczne umożliwiające dostęp do zdalnej edukacji, widzimy, że wśród polskich uczniów większość miała stały dostęp do internetu (91%), własny pokój do nauki (79%), biurko do nauki (93%), laptop (95%), komputer stacjonarny (35%), tablet (50%), drukarkę (70%), skaner (30%). Uczniowie ukraińscy mieli gorsze warunki do zdalnej edukacji. Stały dostęp do internetu miało 81%, własny pokój do nauki – 61%, biurko do nauki – 86%, laptop – 61%, komputer stacjonarny – 42%, tablet – 46%, drukarkę – 18%, skaner – 6%.

Z porównania wyposażenia, jakim dysponują uczniowie w obu krajach, wynika, że polscy uczniowie mają zdecydowanie lepsze warunki techniczne, które umożliwiają efektywniejsze funkcjonowanie w czasie zdalnej edukacji. Na Ukrainie dodatkowy sprzęt taki jak drukarka czy skaner wydaje się być luksusem. Jednakże – jak sugerują ukraińscy badacze – rodzice uczniów korzystają z drukarek i skanerów w pracy, dlatego nie mają potrzeby ich zakupu do domu.

3.3. Ocena zajęć online

Ocena lekcji online prowadzonych przez nauczycieli w roku 2020/2021 była raczej negatywna. Doświadczenie ze zdalnej edukacji negatywnie oceniło w Polsce 46% badanych, a na Ukrainie –

51%. Pozytywne oceny wystawiło w Polsce 30% respondentów, na Ukrainie – 40%.

Zdecydowana większość uczniów uważa, że poziom zajęć lekcji online był niższy niż ten w trakcie edukacji tradycyjnej. Wśród polskich uczniów było przekonanych o tym 65%, a na Ukrainie 57%.

Zatem widzimy, że w ocenie uczniów w obu krajach edukacja online nie jest w stanie zastąpić tej tradycyjnej. Być może na początku był większy entuzjazm, lecz po tak długim okresie większość uczniów była przeciwnikami edukacji online.

3.4. Plusy i minusy zdalnej edukacji

Do korzyści płynących ze zdalnej edukacji polscy uczniowie zaliczyli uzyskanie większej ilości czasu wolnego dla rodziny, przyjaciół (48%), uzyskanie czasu wolnego dla siebie, gdyż nie muszą szykować się do wyjazdu do szkoły (79%), zmniejszenie obowiązków związanych z nauką (46%), minimalizację ryzyka zarażenia się COVID-19 (63%), brak pośpiechu i dłuższy czas na sen (70%).

Uczniowie ukraińscy do głównych zalet zdalnej edukacji zaliczyli uzyskanie większej ilości czasu wolnego dla rodziny, przyjaciół (58%), czasu wolnego dla siebie, gdyż nie muszą szykować się do wyjazdu do szkoły (75%), zmniejszenie obowiązków związanych z nauką (52%), minimalizację ryzyka zarażenia się COVID-19 (67%), brak pośpiechu i dłuższy czas na sen (70%).

Za minusy zdalnej edukacji respondenci w Polsce uznali przyzwyczajenie się do lekcji online i niechęć powrotu do szkoły (28%), pogorszenie kontaktu z nauczycielem (40%), pogorszenie kontaktu z rówieśnikami (44%), problem ze zrozumieniem lekcji online (45%), problem ze skupieniem się na treści przekazywanej przez nauczycieli (53%), niemożność uczestniczenia w lekcjach online ze względu na kłopoty ze zdrowiem (14%), stres związany z koniecznością wypowiedzi na lekcji online (27%), konieczność spędzenia dużej ilości czasu przy komputerze, laptopie (73%), przemęczenie i wyczerpanie psychiczne (41%).

Do minusów zdalnej edukacji ukraińscy uczniowie zaliczyli przyzwyczajenie się do lekcji online i niechęć powrotu do szkoły (19%), pogorszenie kontaktu z nauczycielem (10%), pogorszenie kontaktu z rówieśnikami (11%), problem ze zrozumieniem lekcji online (54%), problem ze skupieniem się na treści przekazywanej przez nauczycieli (54%), niemożność uczestniczenia w lekcjach online ze względu na kłopoty ze zdrowiem (9%), stres związany z koniecznością wypowiedzi na lekcji online (18%), konieczność spędzenia dużej ilości czasu przy komputerze, laptopie (65%), przemęczenie i wyczerpanie psychiczne (23%).

W wyniku porównania rozkładu odpowiedzi w obu grupach można stwierdzić, iż w większości odpowiedzi są podobne i młodzież wskazuje na komfort uzyskany w trakcie zdalnej edukacji (zyskanie czasu wolnego i zabezpieczenie przed zarażeniem COVID-19). Można rzec, iż zdalna edukacja postrzegana jest jako koronoferie, koronowakacje. Jednakże uczniowie mają też świadomość, że spędzili zbyt wiele czasu przy komputerze, stracili na nieobecności w szkole i nagminnie korzystali z pomocy innych domowników. Pojawiają się też różnice między krajami w podejściu do oceny zdalnej edukacji.

W Polsce uczniowie częściej niż na Ukrainie zwracali uwagę na pojawienie się negatywnych nawyków utrudniających powrót do szkoły, pogorszenie kontaktów z rówieśnikami i nauczycielami, występowanie stresu w trakcie wystąpień online, przeciążenie pracą przy komputerze i pogarszającą się kondycję psychiczną. Oznaczałoby to, że polscy uczniowie znacznie bardziej odczuli negatywne skutki zdalnej edukacji niż ich ukraińscy rówieśnicy. Warto przypomnieć, że łatwiej sobie poradzili ze zdalną edukacją uczniowie ukraińscy mimo gorszych warunków materialnych i braków w infrastrukturze technicznej.

3.5. Dodatkowe wsparcie edukacje w trakcie edukacji online

Wspomaganie działań edukacyjnych polega zazwyczaj na udzielaniu korepetycji i oferowaniu

zajęć dodatkowych. Do korzystania z korepetycji przed wprowadzeniem zdalnej edukacji przystąpiło się w Polsce 16% uczniów, na Ukrainie – 22%. W trakcie zdalnej edukacji e-korepetycje brało wśród uczniów polskich 10%, zaś wśród ukraińskich 13%. Na zajęcia dodatkowe przed rozpoczęciem zdalnej edukacji chodziło w Polsce 37% uczniów, na Ukrainie – 47%. Na zajęcia dodatkowe w czasie zdalnej edukacji uczęszczało w Polsce 16% uczniów, na Ukrainie – 20%.

Na pytanie, czy udział w korepetycjach online pozwoliłby lepiej zrozumieć materiał z lekcji, odpowiedzi „tak” udzieliło w Polsce 37% badanych, na Ukrainie – 41%. Oznaczać to może, że uczniowie w ten sposób pokazują, że nie byli zdolni do przyswojenia całości materiału podawanego w trakcie lekcji online. To potwierdza też kolejna odpowiedź, która wskazuje, że chęć uczestnictwa w zajęciach wyrównawczych zadeklarowało w Polsce 33%, a na Ukrainie 51%.

3.6. Bariery utrudniające powrót do szkoły

Nauka zdalna sprzyja wytworzeniu się negatywnych nawyków, które mogą utrudniać uczniom powrót do szkolnej rzeczywistości. Powrót ten uwarunkowany jest wieloma czynnikami. Długi okres przebywania uczniów poza szkołą może sprzyjać powstawaniu różnych lęków i obaw przed zmianą środowiska, warunków edukacyjnych.

Uczniowie pytani o ewentualne utrudnienia, jakie mogą wystąpić na początku roku szkolnego, wskazywali na mogące się pojawić wymagania stawiane przez nauczycieli (Polska 40%, Ukraina 16%), spadek motywacji do nauki wywołany zdalną edukacją (Polska 33%, Ukraina 30%), uciążliwości związane z rannym wstawaniem i dojazdem do szkoły (Polska 34%, Ukraina 36%), rozleniwienie powstałe w trakcie zdalnej edukacji (Polska 29%, Ukraina 21%), niski poziom wiedzy jako efekt zdalnej edukacji (Polska 23%, Ukraina 19%). Respondenci zwracali też uwagę, że powrót do szkoły wymusi konieczność dostosowania dotychczasowego trybu życia do szkolnej

rutyny (Polska 28%, Ukraina 17%). Wskazywano również na potrzebę ponownego odbudowania relacji rówieśniczych (Polska 16%, Ukraina 13%).

W mniejszym stopniu w powrocie do szkoły miała przeszkadzać niemożność skorzystania z pomocy rodziców przy sprawdzianach, testach (Polska 8%, Ukraina 7%), złe nawyki polegające na braku samodzielności (Polska 13%, Ukraina 6%), negatywne emocje powstałe w czasie pandemii (Polska 12%, Ukraina 5%), uzależnienie od internetu (Polska 8%, Ukraina 9%), rozproszenie i nieumiejętność skupienia uwagi (Polska 14%, Ukraina 8%), spadek oczekiwań związanych z edukacją (Polska 7%, Ukraina 8%), nudne i nieciekawe lekcje prowadzone w szkole (Polska 8%, Ukraina 5%), trudność w nadążaniu za tym, co mówią i tłumaczą nauczyciele (Polska 9%, Ukraina 4%), obawy przed zarażeniem COVID-19 siebie i bliskich (Polska 10%, Ukraina 7%), obawy, że zarażenie COVID-19 może pozbawić dłuższy czas możliwości udziału w lekcjach (Polska 4%, Ukraina 2%), to, że rówieśnicy i nauczyciele będą się dystansować, kiedy zakażą się COVID-19 (Polska 4%, Ukraina 1%).

Wyniki badań pokazują, że ponad roczny okres pozostawania poza szkołą może skutkować wytworzeniem się negatywnych nawyków. Uczniowie z jednej strony doświadczyli komfortu edukacji w domowych pieleszach. Z drugiej strony w sytuacji powrotu do tradycyjnej edukacji pojawiają się obawy wynikające z tego, że tradycyjne nauczanie wymaga zmiany dotychczasowych przyzwyczajzeń i wiąże się z większymi wymaganiami ze strony nauczycieli. Ponadto część uczniów uświadomiła sobie, że w wyniku zdalnej nauki ma poważne zaległości i luki w wiedzy, co wywołuje lęk przed powrotem do normalnego nauczania w szkolnej klasie i odpytywaniem przy tablicy.

3.7. Problemy zdrowotne powstałe w trakcie pandemii

Skutki pozostawania przez wiele miesięcy przed ekranami cyfrowych urządzeń mogły wywoływać

problemy zdrowotne u uczniów. Zmiana trybu życia plus wymogi bezpieczeństwa (izolacja, zostań w domu) doprowadziły do pogorszenia się kondycji psychofizycznej.

Wśród uczniów pogorszenie stanu zdrowia odnotowało w Polsce 7%, na Ukrainie – 16%, pogorszenie samopoczucia psychicznego w Polsce 20%, na Ukrainie 13%, pogorszenie wzroku 16% w Polsce, 21% na Ukrainie, powstanie nadwagi 18% w Polsce i 18% na Ukrainie, pogorszenie sprawności fizycznej 30% w Polsce, 37% na Ukrainie, pogorszenie ogólnego funkcjonowania 26% w Polsce i 14% na Ukrainie. Wyniki badań wskazują na negatywne skutki zdrowotne. Młodzież polska częściej uskarża się na problemy psychiczne, zaś młodzież ukraińska bardziej została dotknięta pogorszeniem kondycji fizycznej. Po raz kolejny widać, że polscy uczniowie gorzej znieśli trudy edukacji zdalnej.

W nawiązaniu do wiedzy wskazującej na pojawienie się problemów psychicznych wśród uczniów i rzekomego ich zapotrzebowania na pomoc psychologiczną zbadaliśmy, jak to wygląda wśród badanej zbiorowości. Z pomocy pedagoga, psychologa w szkole chciałoby skorzystać w Polsce 20%, a na Ukrainie 16% uczniów. Oznacza to, że mniej więcej na pomoc psychologiczną liczy co piąty badany, czyli taki sam odsetek, jaki przejawia symptomy depresji mierzonej skalą PHQ 9.

3.8. Społeczne skutki pandemii

Wiele się mówiło na temat negatywnego wpływu kontekstu pandemicznego na funkcjonowanie uczniów i ich rodzin. Należy pamiętać, że analiza skutków zdalnej edukacji musi uwzględniać również wydarzenia w najbliższym otoczeniu ucznia, które pojawiają się w trakcie pandemii i mają negatywny wpływ na funkcjonowanie środowisk rodzinnego, lokalnego.

Według danych nie doświadczyło żadnej straty w wyniku pandemii w Polsce 58% gospodarstw badanych uczniów, zaś na Ukrainie – 51%.

W przypadku pojawienia się negatywnych skutków pandemii respondenci wymieniali głównie: utratę pracy przez rodziców (Polska 4%, Ukraina 9%), przejście rodziców na pracę zdalną (Polska 18%, Ukraina 7%), spadek dochodów w rodzinie (Polska 12%, Ukraina 35%), pogorszenie możliwości spożywania regularnych i wartościowych posiłków (Polska 2%, Ukraina 8%), pojawienie się konfliktów i nieporozumień w domu (Polska 12%, Ukraina 8%), pogorszenie kontaktu z rówieśnikami (Polska 15%, Ukraina 6%), ciężką chorobę w rodzinie (Polska 10%, Ukraina 7%), śmierć w rodzinie z powodu COVID-19 (Polska 3%, Ukraina 1%), rodzice się rozeszli, rozwiedli (Polska – 5 przypadków, Ukraina – 7 przypadków).

Wyniki badań wskazują, że jednak ok. połowa uczniów w obu krajach została obciążona różnymi problemami powstającymi w trakcie pandemii. Głównie dotyczy to przejścia na pracę zdalną, utraty dochodów i pogorszenia kontaktów z rówieśnikami. Widać też, że pojawiają konflikty w domu i śmierć w wyniku zarażenia COVID-19.

W związku z tym, że we wrześniu spodziewano się kolejnej, czwartej fali pandemii, zapytaliśmy też o szczepienia. W przeddzień powrotu do szkoły zostało zaszczepionych w Polsce 22%, na Ukrainie 2% uczniów. Chciałoby się zaszczepić wśród polskich uczniów 42%, na Ukrainie – 22%.

3.9. Edukacja tradycyjna lepsza niż zdalna

W trakcie badań nie wiadome było, jak się rozwinięła sytuacja i czy nie wróci nauka zdalna w niedługim czasie po rozpoczęciu szkoły przez uczniów, tak jak to miało miejsce w 2020 roku. Stąd w badaniach uwzględniliśmy pytania dotyczące tego, w jaki sposób uczniowie by się zachowali, gdyby nagle znowu przywrócono zdalną edukację. Z twierdzeniem, że „cieszyłoby się z tego, gdyż zdalna nauka jest fajna, nie trzeba chodzić do szkoły, daje wiele swobody i nie stresuje” zgodziło się w Polsce 37% uczniów, a na Ukrainie 34%. Natomiast z twierdzeniem, że „zdalna nauka to

byłaby najgorsza rzecz, jaka mogłaby się wydarzyć. Kolejny rok stracony, brak kontaktów z rówieśnikami, wiedzy i znowu zamknięcie w domu”, utożsamia się w Polsce 63% uczniów, a na Ukrainie 66%. Niechęć do zdalnej edukacji potwierdzają też odpowiedzi na kolejne pytanie, z których wynika, że w sytuacji swobodnego wyboru trybu nauki do tradycyjnej nauki w szkole wróciłoby 60% polskich i 65% ukraińskich uczniów. Na zdalnym nauczaniu pozostałoby w Polsce 14%, a na Ukrainie 11%. Wolałoby nauczanie hybrydowe wśród polskich uczniów 21%, wśród ukraińskich również 21%. Najchętniej przestałoby się uczyć w Polsce 2%, a na Ukrainie 1% uczniów.

4. Zakończenie

Wyniki badań reprezentatywnych wśród uczniów wskazują na niewielki poziom wykluczenia cyfrowego mogącego mieć negatywny wpływ na edukację online. Z prowadzonej samooceny warunków technicznych wynika, że tylko 6% uczniów w Polsce i 14% na Ukrainie negatywnie oceniło możliwość pełnego dostępu do edukacji online.

Większość badanych negatywnie oceniło zdalną edukację, biorąc pod uwagę jej aspekty techniczne, społeczne, psychologiczne. Negatywnie też w obu grupach została oceniona jakość zdalnej edukacji. Należy podkreślić, że uczniowie przed powrotem do szkoły we wrześniu uświadomili sobie braki i zaległości, które powstały w trakcie długiego okresu edukacji online.

Zdalna edukacja miała w opinii młodzieży w obu krajach też pozytywne strony, które polegały na zyskaniu czasu wolnego, zmniejszeniu wymagań szkolnych oraz minimalizacji ryzyka zakażenia COVID-19. Do negatywnych skutków głównie zaliczano obciążenie pracą przy komputerze, powstanie problemów ze zrozumieniem i skupieniem się na lekcji, obciążenie psychiczne, powstanie negatywnych nawyków utrudniających powrót do tradycyjnej edukacji

(możliwość korzystania z pomocy domowników w trakcie sprawdzianów).

Wbrew temu, co się twierdziło na temat dużej skali korepetycji online w trakcie zdalnej edukacji, wyniki badań wskazały, że w obu krajach co dziesiąty uczeń korzystał z takiego wsparcia. Analizy pokazują też, że głównie z korepetycji online korzystali ci, którzy brali je przed wprowadzeniem zdalnej edukacji. Istotne jest to, że ponad 1/3 badanych zadeklarowała, że korepetycje by się przydały w celu lepszego zrozumienia materiału prezentowanego na lekcjach online.

Na kondycję młodzieży w obu krajach duży wpływ miała pandemia i jej negatywne skutki. Według uzyskanych rezultatów negatywne konsekwencje społeczne w swoich rodzinach zaobserwowało 42% uczniów w Polsce i 49% na Ukrainie. Utrata pracy przez rodziców czy pojawienie się konfliktów w domu mogły dodatkowo utrudnić proces zdalnej edukacji i niekorzystnie wpłynąć na ogólną kondycję psychospołeczną rodzin, w których znajdują się uczniowie.

Widoczny był też negatywny wpływ pandemii na zdrowie psychofizyczne uczniów. Pogorszenie różnych aspektów zdrowia zaobserwowało w Polsce 44% uczniów, na Ukrainie 50%. Widoczne u badanych uczniów są zaburzenia psychiczne mierzone skalą depresji PHQ, lęku GAD7. W obu grupach depresję manifestowało ok. 1/5 badanych i tyle samo wyrażało chęć pomocy psychologicznej, terapeutycznej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że doświadczenie zdalnej edukacji odcisnęło negatywne piętno na uczniach i jest to zgodne z wieloma innymi badaniami (Bigaj, Dębski, 2020; Buchner i in. 2020; Yue i in. 2020; Mheidly i in. 2020; Lei, Klopach, 2020). Warto na zakończenie dodać, iż występują duże podobieństwa w ocenie zdalnej edukacji wśród polskiej i ukraińskiej młodzieży. Widoczne jest zróżnicowanie pod względem materialnym – polscy uczniowie są lepiej wyposażeni w sprzęt do zdalnej edukacji. Jednakże ich ukraińscy rówieśnicy lepiej psychicznie znieśli trudy edukacji zdalnej.

Bibliografia

- Balancing the Risks of Pupils Returning to Schools.* (2020). Pozyskano z: <https://rs-delve.github.io/reports/2020/07/24/balancing-the-risk-of-pupils-returning-to-schools.html> (pobrano 20.11.2021).
- Bigaj, M., Dębski, M. (2020). Subiektywny dobrostan i higiena cyfrowa w czasie edukacji zdalnej. W: G. Ptaszek, G. D. Stunża, J. Pyżalski, M. Dębski i M. Bigaj (red.), *Edukacja zdalna: co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?* (s. 75–111). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L. E., Wessely, S., Greenberg, N. & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395, 912–920, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8).
- Buchner, A., Michorowska, M., Puciłowska, M. i Wierzbicka, M. (2021). *Rozmawiaj z klasą. Zdrowie psychiczne uczniów i uczennic oczami nauczycieli i nauczycielek. Raport z badania.* Warszawa: Fundacja Szkoła z klasą. Pozyskano z: https://www.szkoলাzklasa.org.pl/wp-content/uploads/2021/07/fszk_raport_rozmawiaj_z_klasa_ccc.pdf (pobrano 20.11.2021).
- Buchner, A., Wierzbicka, M. (2020). *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Edycja II.* Warszawa: Centrum Cyfrowe. Pozyskano z: https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/11/Raport_Edukacja-zdalna-w-czasie-pandemii.-Edycja-II.pdf (pobrano 20.11.2021).
- Długosz, P. (2020). Blaski i cienie edukacji zdalnej wśród uczniów z obszarów wiejskich. W: N. Pikuła, K. Jagielska, J. Łukasik (red.), *Wyzwania dla edukacji w sytuacji pandemii COVID-19* (s. 71–95). Kraków: Scriptum.
- Długosz, P. (2020). *Raport z badań: „Krakowska młodzież w warunkach kwarantanny COVID-19”.* Kraków: Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN. Pozyskano z: <https://mlodziez.krakow.pl/wp-content/uploads/2020/04/Krakowska-m%C5%82odziez-COVID19.pdf> (pobrano 20.11.2021).
- Długosz, P., Kryvachuk, L., Shyyan, O. (2020). *Praktyki społeczne w czasie pandemii covid-19 wśród polskiej i ukraińskiej młodzieży.* Lublin: Academicon.
- Evans, D., Borriello, G., & Field, A. (2018). A review of the academic and psychological impact of the transition to secondary education. *Frontiers in Psychology*, 9:1482, DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01482>.
- Gibbs, L., Nurse, J., Cook, J., Ireton, G., Alkemade, N., Roberts, M., Gallagher, H.C., Bryant, R., Block, K., Molyneaux, R. and Forbes, D. (2019). Delayed Disaster Impacts on Academic Performance of Primary School Children. *Child Dev*, 90, 1402–1412, DOI: <https://doi.org/10.1111/cdev.13200>.
- Grewenig, E., Lergetporer, P., Werner, K., Woessmann, L., & Zierow, L. (2021). COVID-19 and educational inequality: How school closures affect low- and high-achieving students. *European Economic Review*, 2021,140, 103920.
- Jak wspierać dziecko w powrocie do szkoły po pandemii? Poradnik dla rodziców.* (2020). Pozyskano z: https://jim.org/wp-content/uploads/2020/05/Jak-wspiera%C4%87-dziecko-w-powrocie-do-szko%C5%82y_Poradnik-1.pdf (pobrano 20.11.2021).
- Lei, M. K., Klopach, E. T. (2020). Social and psychological consequences of the COVID-19 outbreak: The experiences of Taiwan and Hong Kong. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), S35-S37, DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/tra0000633>.
- Loades, M. E., Chatburn, E., Higson-Sweeney, N., Reynolds, S., Shafran, R., Brigden, A., Linney, C., McManus, M. N., Borwick, C., Crawley,

- E. (2020). Rapid Systematic Review: The Impact of Social Isolation and Loneliness on the Mental Health of Children and Adolescents in the Context of COVID. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 59(11), 1218–1239.e3, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2020.05.009>.
- Makaruk, K., Włodarczyk, J., Szredzińska, R. (2020). *Negatywne doświadczenia młodzieży w trakcie pandemii. Raport z badań ilościowych*. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. Pozyskane z: https://fdds.pl/baza_wiedzy/negatywne-doswiadczenia-mlodziezy-w-trakcie-pandemii-2020-2/ (pobrano 20.11.2021).
- Mheidly, N., Fares, M. Y., Fares, J. (2020). Coping With Stress and Burnout Associated With Telecommunication and Online Learning. *Front. Public Health* 8, 574969, DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.574969>.
- Najmul, H., Yukun, B. (2020). Impact of “e-Learning crack-up” perception on psychological distress among college students during COVID-19 pandemic: A mediating role of “fear of academic year loss. *Children and Youth Services Review*, Volume 118, 105355, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105355>.
- Plebańska, M., Sierćzewska, M., Szyller A. (2020). *Edukacja zdalna w czasach COVID-19. Raport z badania*. Warszawa: Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego. Pozyskane z: <https://kometa.edu.pl/biblioteka-cyfrowa/publikacja%2C941%2Cedukacja-zdalna-w-czasach-covid-19-raport-z-badania> (pobrano 22.11.2021).
- Ptaszek, G., Stunża, G. D., Pyżalski, J., Dębski, M., Bigaj, M. (2021). *Edukacja zdalna: co się stało z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Scheerens, J. (2016). *Educational effectiveness and ineffectiveness. A critical review of the knowledge base*. Dordrecht: Springer.
- Wong, M., & Power, T. (2018). Links between coping strategies and depressive symptoms among girls and boys during the transition to primary school. *Early Education and Development*, 30(2), 178–195, DOI: <https://doi.org/10.1080/10409289.2018.1544811>.
- Woźniak-Prus, M. (2020). *Raport. Nastolatki wobec pandemii*. Pozyskane z: https://covid.psych.uw.edu.pl/wpcontent/uploads/sites/50/2021/03/Raport_nastolatki_wobec_pandemii.pdf (pobrano 20.11.2021).
- Yue, J., Zang, X., Le, Y. et al. (2020). Anxiety, depression and PTSD among children and their parent during 2019 novel coronavirus disease (COVID-19) outbreak in China. *Curr Psychol*, DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01191-4>.
- Zapora, A. (2021). *Warszawska szkoła po pandemii*. Fundacja GrowSPACE. Pozyskano z: <http://emocjonalnebp.pl/warszawska-szkola-po-pandemii/> (pobrano 20.11.2021).